

Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme

Privatization In Transition Economies

Asst. Prof. Dr. Metin Sağlam (Hitit University, Turkey)
Ph. D. Candidate Necmi Ocak (Hitit University, Turkey)

Abstract

This study basically examines the Soviet Regime's former hinterland transition economies. In a globalized world these countries face with some major problems with their cumbersome public sector. Many countries have initiated to privatize state-owned enterprises aim of which is to improve the standard of living their citizens and to achieve a higher growth rate. As known, privatization plays an important role in reducing the role of government in society. In this sense, this study will analyze the process of privatization in Transition Economies. The main methodological way of this study is based on a broad literature review. In this sense, some basic articles and data will be the main source of this paper. Our study consists of two parts; while the identification of privatizations will be pointed out in the first part of study, transition economics will be the main subject of the second part. It is concluded that privatizations in which transition economies do not have the same results in the process of planned economy which is based on commanded economy. It will also be discussed that the process of privatization differs from one country to another. In this regard, our study will argue that why some countries such as Hungary and Czech Republic which are members of Europe Union are easily and fast integrate to international system in the sense of privatization.

1 Giriş

Sovyetler Birliği'nin dağılması, daha sonra geçiş ekonomileri olarak tanımlanacak ülkeleri farklı arayışlara itmiştir. Merkezi planlama sisteminden piyasa ekonomisine dönüş bu dönemde başlamıştır. Küreselleşmenin her geçen gün arttığı bir dünyada bu ülkelerin hantallaşmış kamu sektörleri önemli bir sorun teşkil etmekteydi. Birçok ülke bütçe açıklarını kapatmak, vatandaşlarının hayat standardını artırmak ve daha yüksek büyüme hızlarına ulaşmak için kamu mülkiyetindeki teşebbüsleri özelleştirmeye başlamıştır. Özelleştirme, toplumda devletin rolünü azaltmada önemli bir yapı taşı oluşturulmaktadır. Kumanda kontrol mekanizmasına dayalı merkezi planlı ekonomi sisteminden piyasa ekonomisine geçiş sürecinde, özelleştirme uygulamaları tüm geçiş ekonomisine sahip ülkelerde aynı sonucu vermemiştir.

Çalışmamızda ikincil veriler kullanılmak suretiyle bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. İlk olarak özelleştirmenin tanımı yapılmıştır. Daha sonra geçiş ekonomilerinde özelleştirme süreci ve nedenleri ele alınmıştır.

2 Özelleştirme Kavramı

The Economist'in vatandaş ile devlet arasındaki en büyük değişim olarak tanımladığı özelleştirme, 1980'li yıllarda gelişmiş ve gelişmekte olan büyük-küçük birçok ülkede hükümetler tarafından yaygın bir ideoloji olarak benimsenmiştir (Ramamurti, 1992:225). Özelleştirmenin ana felsefesi, devletin, asli görevleri olan adalet ve güvenliğin sağlanması için yapılacak harcamalar ile özel sektör tarafından yüklenilemeyecek altyapı yatırımlarına yönelmesi, ekonominin ise pazar mekanizmaları tarafından yönlendirilmesidir (öib.gov.tr).

Literatürde özelleştirmenin tanımlanmasıyla ilgili iki tür yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan ilki özelleştirmeyi dar anlamda tanımlamaktadır. Buna göre özelleştirme, kamunun öz kaynağı olan Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin (KİT) tamamının veya bir kısmının özel sektöre kiralanması veya satılmasıdır (Ramamurti, 1992:225).

Geniş anlamda özelleştirme sadece kamusal mal ve hizmetlerin satışından ibaret değildir. Aynı zamanda piyasada liberalleşmeyi sağlama, rekabeti oluşturma, piyasa mekanizmalarını çalıştırma, kamu kesiminin performansını artırma gibi çabaları da içermektedir. Uygulamada geniş anlamda özelleştirme üç şekilde karşımıza çıkmaktadır. Birincisi, mülkiyeti kamuda kalmak üzere, bazı mal ve hizmetlerin üretiminin bazı aşamalarını özel kuruluşlara yaptırmaktır. Temizlik işlerinin özel kuruluşlara verilmesini buna örnek gösterebiliriz. İkincisi, kamunun ürettiği mal ve hizmetlere yapılan sübvansiyonların kaldırılarak, tüketicilerin mali potansiyeline göre bu hizmetlere katkıda bulunmasıdır. Üçüncüsü ise, kamunun tekel niteliğinde ürettiği mal ve hizmetlerin tekel niteliğinin kaldırılarak, özel kesimin faaliyet ve rekabetine açılması ve fiyat kontrollerinden vazgeçilerek fiyatların oluşumunu piyasa şartlarına bırakmaktır. Yani geniş anlamda özelleştirme, kamunun iktisadi faaliyetlerinin sınırlanması olarak tanımlanabilir (Sezgin, 2010: 156).

3 Geçiş Ekonomileri

Ekonomistler genellikle iki tip geçiş ekonomisi sınıflandırmasında bulunmaktadırlar. Birincisi, geleneksel geçiş ekonomileri, diğeri ise yeni geçiş ekonomileridir. Geleneksel geçiş ekonomileri tropikal Afrika ve Güney Asya tipi geçiş ekonomilerinden, yeni olanlar da Doğu ve Orta Avrupa, eski SSCB, bazı Latin Amerika ülkeleri ve Çin'den oluşmaktadır (Güler, 2012: 53). Bu çalışmada geçiş ekonomileri tanımlaması, eski Sovyetler Birliği içinde yer alan Merkez ve Doğu Avrupa ekonomileri ve Bağımsız Devletler Topluluğu'ndaki ülkeler için kullanılacaktır.

İkinci grupta yer alan yeni geçiş ekonomileri olarak adlandırılan bu ülkeler şunlardır (Ağcakaya, 2009: 2);

- Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri: Arnavutluk, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Makedonya, Macaristan, Romanya, Slovakya ve Slovenya.
- Baltık Cumhuriyetleri: Estonya, Letonya ve Litvanya.
- Türk Cumhuriyetleri ve Bağımsız Devletler Topluluğu: Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Moldova, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Ukrayna.

Sosyalist sistem, kapitalist sistemin toplumda tüm bireylerin refahını ve iktisadi etkinlik ilkelerini tam sağlayamayacağı düşüncesinden hareketle belirli bir azınlığın refaha ulaşacağı ve ekonomide istikrarsızlık ve dalgalanmaların yaşanacağı tezini savunarak kapitalist sisteme tepki olarak ortaya çıkmıştır. Sosyalist sistem, üretim araçları mülkiyetinin kamuya ait olduğu, bu araçların insanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere toplumu yöneten organ tarafından üretime tahsis edildiği iktisadi organizasyon olarak tanımlanabilir (Işık, 2013: 107).

Kornai (1990) ise, sosyalizmi ikiye ayırmaktadır. Bunlardan ilki klasik sosyalizmdir ki temsilcileri Lenin, Mao Zedong ve bunların öğretilerini takip eden diğer ülkelerdir. Diğeri ise reformcu sosyalizmdir. Yugoslavya'da Tito, Macaristan'da Kador, Çin'de Deng Xiaoping, SSCB'de Gorbaçov ve bunları takip eden diğer bazı ülkeler reformcu sosyalizm grubuna dahildir. İkinci grupta yer alan ülkeler siyasi alanda liberalleşme yönünde bazı adımlar atmıştır. Kamu mülkiyetlerinin kontrolünde kısmen adem-i merkezizetçilik artmış ve özel sektöre biraz daha izin verilmiştir. Ancak şunu da eklemek gerekir ki (Rammamurti, 1992: 242), neredeyse bütün sosyalizm ülkeleri yüksek bütçe açıkları vermekteydi. Bu yüzden Macaristan, Polonya gibi dış borç seviyeleri yüksek olan ülkeler, dışarıdan gelen özelleştirme baskılarına karşı savunmasızdı.

Günümüzde özelleştirmeler, kumanda ekonomisinden piyasa ekonomisine geçiş sürecinin omurgası olarak kabul edilmektedir (Stan, 1995: 427). Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki geçiş sürecinde, geçiş ekonomilerinde sadece devlete ait birçok firma özelleştirmemiş aynı zamanda yasal ve kurumsal altyapının geliştirilmesine yönelik adımlar atılmıştır. Bu ülkeler sıfırdan başlayarak piyasa odaklı hukuki ve kurumsal sistemi kurmuşlardır (Estrin ve diğerleri, 2009: 700). Ancak bu ülkelerin hepsinde piyasa ekonomisine işlerlik kazandırma ve özelleştirme eylemini gerçekleştirme yönünde bir arzu söz konusu olsa da bu ülkelerin hepsi aynı başarıyı gösterememiştir. Çünkü bu ülkelerin başlangıç şartları bir birinden farklıdır. Dönüşüm sürecindeki ülkeleri genel olarak ele aldığımızda, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Baltık Cumhuriyetleri'nin, Türk Cumhuriyetleri'nin uyguladıkları dönüşüm programından daha başarılı olduklarını söyleyebiliriz (Tandıroğlu, 2002: 204).

Tablo 1 geçiş ülkelerinin başlangıç koşullarını yansıtmaktadır. Görüldüğü üzere Doğu Avrupa Ülkeleri'nin merkezi planlamada kalma süresi 40 -50 yıl arasında değişirken, eski Sovyet Bloku ülkelerinde bu süre 70 yılın üzerine çıkmaktadır.

Ülkenin coğrafi konumu, yani, AB'ye yakınlığı, nüfus büyüklüğü, kişi başına GSMH ile ölçülen gelişmişlik düzeyi, doğal kaynak zenginliği, kültürel ve tarihsel geçmişi ile piyasa ekonomisi konusundaki tarihsel deneyim ve bilginin varlığı başlangıç koşullarını ifade etmektedir. Örneğin Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri, özellikle Macaristan, Polonya fiyat reformları konusunda uzun bir tarihsel deneyime sahiptir ve Polonya ile eski Yugoslavya'da tarım kesimi özel mülkiyetin yanı sıra kolektif mülkiyet ilişkilerini de içermiştir (Turan, 2006:11).

Geçiş sürecindeki ülkelerin sosyalist sistemi benimsedikleri dönemde genel olarak yaşadıkları sorunlar şunlardır (Tandıroğlu, 2002: 203):

- Ekonominin neredeyse tamamı kamulaştırılmış, özel mülkiyete çok sınırlı bir pay tanınmıştır.
- Üretim gerçekleştiren kamu kuruluşlarının büyük bir kısmı tekelleşmiş, fiyatlar ve yatırım kararları merkezi idare tarafından kontrol edilir hale gelmiş ve bunların sonucunda dışa kapalı rekabet olmayan yapılar ortaya çıkmıştır.
- Sosyal güvenlik alanında yapılan harcamalar ekonomik faaliyetlerin hacmi ile karşılaştırılmayacak ölçüde artmış, harcamalar toplumda ortaya çıkabilecek rahatsızlıkları gidermek amacıyla siyasi bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır.
- Tüm bu sorunların etkisiyle makro ekonomik dengeler bozulmuş, yüksek bütçe açıkları, kontrol edilemez hale gelen ücretler, para arzının sınırsız artışı ve yüksek enflasyon gibi ciddi sorunlarla karşılaşmıştır.

Sovyet blokunun dağılmasıyla birlikte 1990'lı yılların başından itibaren Orta ve Doğu Avrupa ile eski Sovyetler Birliği ülkelerini etkisi altına alan politik ve ekonomik değişim sürecine girildi. Bu değişim ekonomi

literatüründe yukarıda da belirtildiği üzere geçiş ekonomileri olarak tanımlanmıştır. Üretim araçlarının mülkiyetinin devletin tekelinde olduğu ve üretim kararlarının merkezden alındığı planlamaya dayalı ekonomik sistemden, fiyatların piyasa güçleri tarafından benimsendiği serbest piyasa ekonomisine geçişi içeren bir dizi ekonomik ve sosyal reform çalışmaları başlatılmıştır (Turan, 2007:122).

	Sanayinin GSMH İçindeki Payı 1990	Enflasyon 1987-1990	Merkezi Planlama Süresi ¹	Ulusal Gelir 1989 ²	EYK Ticareti 1990 ³	Doğal Kaynak Zenginliği
Çek Cum.	0,58	-7,1	42	8,600	6,0	Yok
Macaristan	0,36	-7,7	42	6,810	13,7	Yok
Polonya	0,52	13,6	41	5,150	8,4	Orta
Slovakya	0,59	-7,1	42	7,600	6,0	Yok
Slovenya	0,44	12,0	46	9,200	4,0	Yok
Estonya	0,44	25,7	51	8,900	30,2	Yok
Letonya	0,45	25,7	51	8,590	36,7	Yok
Litvanya	0,45	25,7	51	6,430	40,9	Yok
Bulgaristan	0,59	18,0	43	5,000	16,1	Yok
Romanya	0,59	16,8	42	3,470	3,7	Orta
Makedonya	0,43	12,0	47	3,394	6,0	Yok
Azerbaycan	0,44	25,7	70	4,620	29,8	Zengin
Ermenistan	0,55	25,7	71	5,530	25,6	Yok
Beyaz Rusya	0,49	25,7	72	7,010	41,0	Yok
Gürcistan	0,43	25,7	70	5,590	24,8	Orta
Kazakistan	0,34	25,7	71	5,130	20,8	Zengin
Kırgızistan	0,40	25,7	71	3,180	27,7	Yok
Rusya	0,48	25,7	74	7,720	11,1	Zengin
Tacikistan	0,34	25,7	71	3,610	31,0	Yok
Türkmenistan	0,34	25,7	71	4,230	33,0	Zengin
Ukrayna	0,44	25,7	74	5,680	23,8	Orta
Özbekistan	0,33	25,7	71	2,470	25,5	Orta

¹ Geçiş döneminin başlangıcına kadar merkezi planlamanın uygulamada kaldığı süre.

² Satın alma gücü paritesine göre kişi başına dolar olarak.

³ Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi içerisindeki ticaretin GSMH'nin yüzdesi olarak payı.

Tablo 1: Geçiş Ekonomilerinde Başlangıç Koşulları, 2006 Kaynak: Turan, 2006:11

3.1 Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme Politikasının Nedenleri

Tarihsel olarak bakıldığında kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT) hem sosyalist hem de kapitalist ülkelerde kamu mallarının daha iyi sunulması, "iyi işleyen" piyasaların yokluğunda ekonomik gelişmeye öncülük etmesi, tam istihdamı ve gelir dağılımında adaleti sağlaması için kurulmuştur. Fakat bu süreç içerisinde bir çok KİT'in performansı hayal kırıklığına neden olmuş ve 1980'li yıllardan itibaren özelleştirme mülkiyet haklarının korunması, iktisadi müşevviklerin sağlanması ve firmaların performanslarının artırılması için bir araç olarak savunulmaya başlanmıştır (Estrin ve diğerleri, 2007:7). Özelleştirme ile birlikte firmaların faaliyet hedefleri yeniden tanımlanmaktadır. Devlet mülkiyetinde olan firmalar, genellikle birbiriyle çelişen birden çok hedeflerin peşinden koşarlar. Bunun aksine özelleştirilen firmalar daha çok kar maksimizasyonuna odaklanırlar (D'Souza, Megginson, Nash, 2007:159). Marksizmin ilkelerinden kaynaklanan devlet mülkiyetinin imtiyazına dayalı planlı ekonomilerde firmaların verimsiz çalıştığı savunulmaktadır. Bu yüzden piyasa ekonomisine geçiş ülkelerinde reformların asıl hedefi devlet işletmelerinin verimliliğini artırmak ve dünya piyasaları ile rekabet edebilmektir (Filatotchev ve diğerleri, 2003: 332).

Özelleştirme ile devlet, kamu işletmelerini finanse etmekten kurtulacak, dolayısıyla kamunun finansal kaynakları kullanmasının neden olduğu dışlama etkisi ortadan kalkacaktır. Ayrıca özelleştirme ile birlikte sermaye piyasasının gelişeceği ve sermayenin tabana yayılmasının sağlanacağı ve bu yolla gelir bölüşümündeki eşitsizliklerin giderileceği savunulmaktadır. Pay sahibi olan küçük tasarruf sahipleri işletmelerin verimliliğini denetleyebilecektir. İşletmelerin siyasi vesayetten kurtularak özerk bir yapıya kavuşmalarının özelleştirme ile mümkün olacağı ifade edilmektedir. Bütün bunların sonucu olarak, özelleştirmenin ekonomik etkinliği sağlayan ve arttıran bir politika aracı olduğu belirtilmektedir (Özguçlu, 2005: 155). Hem gelişmiş ülkelerde (D'Souza, Megginson ve Nash, 2005) hem de gelişen ülkelerde (Boubakri, Cosset ve Guedhami, 2005) yapılan bilimsel araştırmalarda özelleştirme sonrası firmaların daha verimli ve karlı çalıştığını gösteren bulgular elde edilmiştir.

Kumanda- kontrol mekanizmasına dayalı planlı ekonomi sisteminde, üretim ve bölüşüm ile ilgili kararlar, piyasanın yaydığı sinyaller ihmal edilerek bir merkezi idare tarafından ayrı ayrı verilmektedir. Ne üretileceğine, ürünlerden hangilerinin işletmelere ara üretim malzemesi olarak verileceğine, hangi ürünlerin tüketicilere satılacağına ve bunların hangi fiyatlardan satılacağına doğrudan planlamacılar karar vermektedir. Bu nedenle de, üretime katılan faktörlerinin gerçek kıtlık değerlerine tekabül edecek bir gelire sahip olamadıkları ve daha da

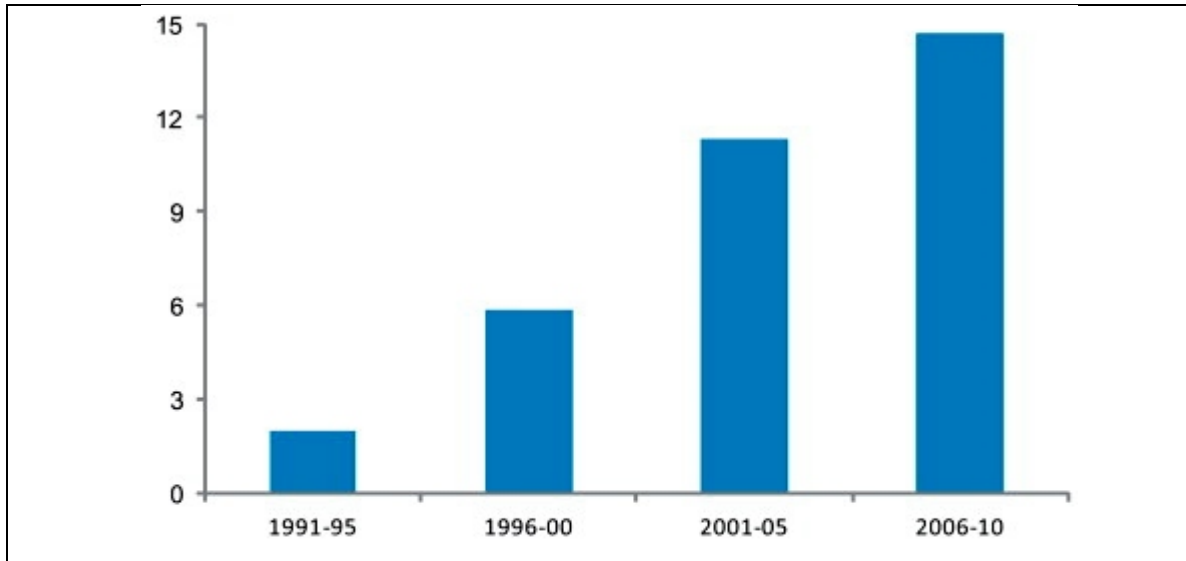
önemlisi bu yüzden kumanda sisteminin fertleri adeta yoksulluğa mahkum ettiği söylenmektedir (Bağdadioğlu, 2009: 140). Bu eski sistem çöktüğü zaman demokrasi ve kapitalizm coşkusuyla beraber eski sosyalist ülkelerin insanlarına, daha az verimsiz “kumanda” ekonomisinden daha verimli piyasa ekonomisine geçiş sürecindeki değişiklikleri anlatmak yeni sınıf siyasetler için zor olmamıştır (Mramor, 1996: 132).

3.2 Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme Süreci

Geçiş sürecindeki ülkeler arasında reformların uygulanmasında birbirinden farklı çeşitli sıkıntılar yaşanmakla birlikte, hem ekonomik yapı hem de tüketici ve üretici davranışları temel bir dönüşüm süreci yaşamıştır. Reformlarda önemli ilerlemeler sağlanmasına rağmen, geçiş süreci başlangıçta beklenenden çok daha güç ve sıkıntılı olmuştur. Geçiş sürecinde izlenen politikalar hiç bir zaman ideal olanı yakalayamamıştır. Piyasa uyumlu ekonomilerin isleyişi için gerekli kurumsal ve yasal altyapının olmayışı geçiş ekonomilerinin merkezi planlamaya dayalı ekonomik sistemden devraldığı en önemli olumsuzluklardan birisidir. Mülkiyet haklarının yeterince açık olmaması, özel teşebbüsün piyasaya giriş ve çıkışını düzenleyecek ticari yasaların yetersizliği, finansal piyasaların bulunmaması, etkin bir ticari bankacılık sisteminin kurulamaması, açık emek piyasası ve piyasa uyumlu bir vergi sisteminin oluşturulamaması gibi olumsuzluklar piyasa ekonomisinin etkin işlemesine engel olan ve tamamlanması gereken kurumsal altyapı yetersizlikleri olarak ortaya çıkmıştır (Turan, 2006:10).

Yaşanan bu sorunlardan dolayı dönüşümün tüm unsurlarının bir arada ve eş zamanlı gerçekleşmesi mümkün olmamıştır. Nitekim dönüşüm sürecinin söz konusu olduğu ülkelerde bazı sorunlar yaşansa da dönüşümün iki aşamalı gerçekleştiği görülmektedir. Birinci aşama, dış ticaretin ve piyasaların serbestleştirilmesi ile kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilerek devletin daha önce hakim olduğu ve elinde tuttuğu ekonomik alanlardan çekilmesidir. İkinci aşama ise hukuki ve kurumsal çerçevenin düzenlenmesi, etkin bir piyasa mekanizmasının oluşturulmasını sağlayacak özel ve kamu kurumlarının oluşturulmasıdır (Altay, 2002: 69).

Şekil 1’de hedeflenen dönüşümün ilk aşamalarından olan özelleştirme programından elde edilen gelirlerin geçiş ekonomilerindeki GSMH içindeki oranları yer almaktadır. Görüldüğü üzere dönüşümün ilk yılları olan 1991-1995 yılları arasında elden edilen gelir % 3’lerin altındadır. Sonrasında istikrarlı bir artış söz konusudur. 2006-2010 yılları arasında özelleştirme gelirlerinin %15 seviyesine yükseldiği görülmektedir.

Şekil 1. Özelleştirme Gelirlerinin GSMH İçindeki Payı(%) **Kaynak:** Crivelli, 2013:222

Aşağıdaki tablo 2’de ise Türk Cumhuriyet’leri ve eski Sovyetler Cumhuriyeti’nde yer alan ülkelerde özel sektörün payı gösterilmektedir. Görüldüğü üzere Türkmenistan’da özel sektörün payı % 25’lere kadar düşmektedir. Bu ülkeler içerisinde özel sektörün payı en yüksek olanlar % 75 ile Ermenistan ve Kırgızistan’dır. Toplam istihdam içerisinde özel sektörün payına baktığımızda, sırasıyla % 18,6 ve % 34,5 ile Beyaz Rusya ve Gürcistan en alt sırada yer almaktadır.

Kırgızistan bağımsızlığını kazandıktan sonra, yapısal koşullarının yetersizliğinden dolayı ekonomik ve mali sorunlara çözüm bulmak amacıyla uluslararası kuruluşlar nezdinde çalışmalarını başlatmıştır. Özellikle 2000’li yılların başından itibaren mali sistemin iyileştirilmesi ve bütçe politikasının etkinliğini sağlamada yeni yasal düzenlemelere gidilmiş ve tabloda görüldüğü üzere uygulama sonuçları etkisini göstermeye başlamıştır (Ağcakaya, 2009: 13).

Tablo 3’de, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Baltık Cumhuriyetleri yer almaktadır. 1990 yılında bu ülkelerde özel sektörün payı % 10 - % 30 arasındayken, 2006 yılında %65-%80 arasında değişmektedir. Tablo 2’de yer alan ülkelerle karşılaştırıldığında, dönüşüm programlarının Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Baltık Cumhuriyetleri’nde daha başarılı olduğu daha net görülmektedir.

Ülkeler	GSMH İçinde Özel Sektörün Payı (%)	Toplam İstihdam İçinde Özel Sektörün Payı (%)
Azerbaycan	60	68
Ermenistan	75	76
Beyaz Rusya	25	18,6
Gürcistan	65	34.5
Kazakistan	65	75.5
Kırgızistan	75	80.3
Rusya Federasyonu	70	Mevcut Değil
Tacikistan	50	63
Türkmenistan	25	Mevcut Değil
Ukrayna	65	Mevcut Değil
Özbekistan	45	Mevcut Değil

Tablo 2: Geçiş Ekonomilerinde Özel Sektörün Genel Görünümü, 2005 **Kaynak:** Ganmet, 2006:115

Ülkeler	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Çek Cum.	10	15	30	45	65	70	75	75	75	80	80	80	80	80	80	80	80
Macaristan	25	30	40	50	55	60	70	75	80	80	80	80	80	80	80	80	80
Polonya	30	40	45	50	55	60	60	65	65	65	70	75	75	75	75	75	75
Slovakya	10	15	30	45	55	60	70	75	75	75	80	80	80	80	80	80	80
Slovenya	15	20	30	40	45	50	55	60	60	60	65	65	65	65	65	65	65
Estonya	10	10	25	40	55	65	70	70	70	75	75	75	80	80	80	80	80
Letonya	10	10	25	30	40	55	60	60	65	65	65	65	70	70	70	70	70
Litvanya	10	10	20	35	60	65	70	70	70	70	70	70	75	75	75	75	75
Bulgaristan	10	20	25	35	40	50	55	60	65	70	70	70	70	75	75	75	75
Romanya	15	25	25	35	40	45	55	60	60	60	60	65	65	65	70	70	70

Tablo 2: Geçiş Ekonomilerinde GSMH İçinde Özel Sektörün Payı (%) **Kaynak:** (Estrin ve diğerleri,2009: 700)

1980'li yıllardan itibaren dünya gündeminde yer alan özelleştirme uygulamalarının, özellikle gelişmekte olan ülkelere yabancı sermaye girişlerinde önemli rolü vardır. Uygulamaya konan finansal liberalleşme programı yabancı yatırımcıları ülkede özelleştirilen kuruluşları satın almalarını kolaylaştırmıştır. Özelleştirme ile yabancı yatırımcılar sabit bir yatırımı komple satın alabilecekleri gibi, o yatırıma ait menkul değerlere yatırım yaparak, o kuruma sermayedar olarak da ortak olabilirler. Böylelikle kurumların elde ettiği kazançları paylarını alırlar (Kar ve Tatlısöz, 2008: 12). Geçiş ekonomilerinde genellikle yabancı yatırım miktarı daha azdır. Bu ülkelerde yabancı yatırım miktarının az olmasının çeşitli sebepleri vardır. Ekonomik ve siyasi belirsizlikler, mülkiyet hakkının yeteri kadar korunamaması, altyapının yetersiz olması ve yabancı yatırımlara olan düşmanlık bu sebeplerden bazılarıdır (Maw, 2002: 279).

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Toplam 1989-2006
Çek Cum.	2,531	1,280	1,259	3,575	6,220	4,922	5,474	8,282	1,814	3,941	11,630	4,667	57,922
Macaristan	4,772	3,335	3,715	3,070	3,060	2,151	3,573	2,722	479	3,542	5,412	3,055	45,738
Polonya	3,617	4,445	4,863	6,049	7,239	9,327	5,804	3,901	4,284	12,259	7,013	10,037	81,665
Slovakya	194	199	84	374	701	1,897	1,520	4,130	737	1,403	1,951	3,797	17,544
Slovenya	161	167	303	221	59	71	226	1,508	-174	281	-88	-377	2,652
Estonya	199	111	130	574	222	324	343	153	763	703	2,252	569	6,790
Letonya	245	379	515	303	331	400	114	250	256	596	603	1,487	5,807
Litvanya	72	152	328	921	478	375	439	714	142	510	689	1,585	6,467
Bulgaristan	98	138	507	537	802	998	803	876	2,070	2,879	3,938	5,331	19,225
Romanya	417	415	1,267	2,079	1,025	1,051	1,154	1,080	2,156	6,368	6,587	11,430	35,550
Makedonya	10	11	30	128	32	175	441	78	96	156	97	350	1,628
Azerbaycan	330	627	1,115	1,023	510	149	299	1,048	2,353	2,351	458	-926	9,360
Ermenistan	25	18	52	221	122	104	70	111	121	217	255	291	1,615
Beyaz Rusya	15	105	350	201	443	119	96	453	170	163	303	351	2,795
Gürcistan	6	54	236	221	62	153	80	122	335	20	529	1,115	3,342
Kazakistan	964	1,137	1,320	1,143	1,468	1,278	2,861	2,164	2,213	5,436	2,123	6,556	30,694
Kırgızistan	96	47	83	87	38	-7	-1	5	46	132	43	182	797
Rusya	1,460	1,656	1,681	1,492	1,102	-463	216	-72	-1,769	1,662	119	7,387	14,879
Tacikistan	10	18	18	25	21	24	9	36	32	272	55	66	615
Türkmenistan	233	108	108	62	125	131	170	276	226	354	418	731	3,124
Ukrayna	257	516	581	747	489	594	769	698	1,411	1,711	7,533	5,336	21,451
Özbekistan	-24	90	167	140	121	75	83	65	70	187	88	195	1,387

Tablo 3: Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Yatırım (Milyon\$) **Kaynak:** EBRD, Transition Report, 2007

Tablo 3’de Merkez ve Doğu Avrupa ile Bağımsız Devletler Topluluğu’nda yer alan geçiş ekonomilerine yapılan doğrudan yabancı sermaye miktarı bulunmaktadır. Bugün Avrupa Birliği içinde yer alan Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Romanya gibi ülkelerin 1989-2006 yılları arasında Bağımsız Devletler Topluluğu’ndaki ülkelere göre nispeten daha fazla yabancı yatırım çektiği görülmektedir. Avrupa Birliği’ne coğrafi yakınlık ve AB uyum sürecinde atılan adımların, büyümenin önemli bir faktörü olan yabancı sermayeye olumlu katkı yaptığını söyleyebiliriz.

Son yıllarda özelleştirme ve yolsuzluk birbiriyle bağlantılı hale gelmiştir. Kamu teşebbüslerinin, yolsuzlukların ve siyasi yozlaşmanın önemli bir kaynağı olduğuna şüphe yoktur. Çünkü kamu teşebbüsleri, zaman zaman siyasi partilerin faaliyetlerini finanse etmek ve belirli politik gruplara iş sağlamak için kullanılmaktadır. Suni tekellerin özelleştirilmesi bu tür yolsuzlukların azaltılması için gereklidir. Ancak özelleştirmeyi kendi yararına kullanmak için, temel kararları alma merciinde olan takdir yetkisine sahip bazı bireyler (bakanlar, yüksek siyasi yetkililer) vasıtasıyla, Kit’lerin özelleştirme süreci yeni yolsuzluklar ortaya çıkarmıştır. Bu sorunlar, dünyanın tüm bölgelerinde görülmüş ve rapor edilmiştir. Ancak bu suiistimallere özellikle geçiş ekonomilerinde daha çok rastlanmıştır. Bu ülkelerde bazı bireyler bu yollarla oldukça zenginleşmiştir (Tanzi, 1998:563).

4 Sonuç

Sovyetler Birliği’nin yıkılmasıyla beraber bu bloğun içinde yer alan ve günümüzde geçiş ekonomisi olarak adlandırılan ülkeler, merkezi planlı ekonomi sisteminden serbest piyasa ekonomisine geçiş için çeşitli adımlar atmışlardır. Atılan adımlar içerisinde özelleştirmeler, kumanda ekonomisinden piyasa ekonomisine geçişin omurgasını oluşturmaktadır. Ancak özelleştirme uygulamaları, tüm geçiş ekonomisi ülkelerinde aynı sonucu vermemiş ve geçiş ülkelerinin kaydettikleri performans tüm ülkeler için aynı hız ve doğrultuda olmamıştır. Bugün Avrupa Birliği içinde yer alan Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Polonya gibi Merkez ve Doğu Avrupa geçiş ülkelerinin Bağımsız Devletler Topluluğu’nda yer alan ülkelere göre uluslararası sisteme daha çabuk entegre olduğu ve bu ülkelerde özelleştirme uygulamalarının daha başarılı olduğu sonucuna varılmıştır. Bunun en önemli sebebi bu ülkelerin AB’ye yakınlığı ve reformlar konusunda uzun bir tarihsel deneyime sahip olmasıdır.

Kaynakça

- Ağcakaya, Serpil, 2009. “Geçiş Ekonomilerinden Orta Asya Türk Cumhuriyetleri’nde Bütçe Yönetimi ve Mali Disiplin Sorunu”, Akademik Bakış Dergisi, 16, 1-15, <http://www.akademikbakis.org/eskisite/16/12ortaasya.htm> (09.03.2014).
- Altay, Asuman, 2002. “Geçiş Ekonomilerinde Devletin Ekonomik Roller, Görevleri ve KOBİ’lerin Durumu”, İ.Ü İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 59-87.
- Bağdadioglu, Necmiddin, 2009. “Türkiye’de Özelleştirme Politikası Tutarsızlığının Muhtemel İktisadi ve Toplumsal Etkileri”, E. Akçaoğlu, İ.S. Akman (Editörler), Prof. Dr. Mualla Öncel’e Armağan, Ankara Üniversitesi Yayını, Ankara.
- Boubakri, Narjess, Jean-Claude Cosset, and Omrane Guedhami, 2005. “Liberalization, Corporate Governance and the Performance of Privatized Firms in Developing Countries”, Journal of Corporate Finance, 11(5), 767–790.
- Crivelli, Ernesto, 2013. “Fiscal Impact of Privatization Revisited: The Role of Tax Revenues in Transition Economies.” Economic Systems, 37(2), 217–32.
- D’Souza, Juliet, William Megginson ve Robert Nash, 2005. “Effect of Institutional and Firm-Specific Characteristics on Post-Privatization Performance: Evidence from Developed Countries.” Journal of Corporate Finance, 11(5), 747–766.
- D’Souza, Juliet, William Megginson ve Robert Nash, 2007. “The Effects of Changes in Corporate Governance and Restructurings on Operating Performance: Evidence from Privatizations.” Global Finance Journal, 18(2), 157–184.
- EBRD, 2007. Transition Report, <http://www.ebrd.com/downloads/research/transition/TR07.pdf> (15.02.2014).
- Estrin, Saul, Jan Hanousek, Evžen Kočenda ve Jan Svejnar. 2014. “Effects of Privatization and in Transition Economies Ownership Transition Economies”, American Economic Association, 47(3), 699–728.
- Estrin, Saul, Jan Svejnar ve Jan Hanousek, 2007. Effects of Privatization and Ownership in Transition Economies Effects of Privatization and Ownership in Transition Economies, Gerald R. Ford School of Public Policy University of Michigan, IPC Working Paper Series Number 30, <http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/55758/IPC-working-paper-044-BennettEstrin.pdf?sequence=4> (03.03.2014).
- Filatotchev, Igor, Mike Wright, Klaus Uhlenbruck, Laszlo Tihanyi ve Robert E Hoskisson. 2003. “Governance, Organizational Capabilities, and Restructuring in Transition Economies.” Journal of World Business, 38(4), 331–347.

- Ganmet, Davaahuu, 2006. Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme Uygulamaları ve Deęerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Işık, Abdurrahman, 2013. “Sosyalist Ekonomik Sistemden Piyasa Ekonomisine Geçişin nedenleri”, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 20, 105-118.
- Kar, Muhsin ve F. Tatlısöz, 2008. “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi”, KMÜ İİBF Dergisi, 14, 1-23, <http://dergi.kmu.edu.tr/userfiles/file/haziran2008/Cilt8/Say14/436-458.pdf> (02.02.2014)
- Kornai, Janos, 2010. “The Affinity Between Ownership Forms and Coordination Mechanisms : The Common Experience of Reform in Socialist Countries” , Journal of Economic Perspectives, 4(3), 131–147.
- Maw, James, 2002. “Partial Privatization in Transition Economies” Economic Systems, 271–82.
- Mramor, Duřan, 1996. “Primary Privatization Goal in Economies in Transition.” International Review of Financial Analysis, 5(2), 131–143.
- Özüęurlu, Yasemin Hilmiye, 2004. “Eski Merkezi Planlı Ekonomilerde Özelleştirme: Rusya Örneęi”, Yönetim Bilimleri Dergisi, 2(2), 149-160.
- Stan, Lavinia, 1995. “Romanian Privatization : Assessment of the First Five Years, Communist and Post-Communist Studies, 28(4), 427-435.
- Tanzi, Vito, 1998. “Corruption Around the World”, IMF Staff Papers, 45(4): 559–94.
- Tandırcıoğlu, Haluk, 2002. “Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(3), 198-226.
- Turan, Güngör, 2006. “Piyasa Ekonomisine Geçiş Ülkelerinde Reformalar ve Devletin İşlevleri”, Kamu-İř İř Hukuku ve İktisat Dergisi, 8(4), 1-30, <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/844.pdf> (05.02.2014)
- Turan, Güngör, 2007. “Piyasa Ekonomisine Geçiş Ülkelerinde Yoksulluk ve Gelir Eřiřsizlięi”, Kamu-İř İř Hukuku ve İktisat Dergisi, 9(2), 1-15, <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/925.pdf> (05.02.2014)